

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΜΕΛΕΤΗΣ ΑΝΚΑΘΙΣΤΗΤΗΣ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1951

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΡΟΣΙΝΗ

Ἡ γνωριμία μου με τὸ Δροσίνη ἔγινε στενὴ φίλια ὅταν τὸ 1920, ποὺ ἦταν διευθυντὴς τοῦ Τμήματος Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν στὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας, με κάλεσε νὰ τὸν βοηθήσω στὸν καταρτισμὸ νομοσχεδίου γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης. Μετὰ τὸ διπλασιασμὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν πνοὴ τῆς ἐσωτερικῆς ἀναγεννήσεως ποὺ φύσηξε στὸ κακομοιριασμὲνο ὡς τότε Ἑλληνικὸ Κράτος ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος, ὁ Δροσίνης ποὺ χαιρόταν ὀλόκληρη τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ μεγάλου Κυβερνήτη, ἐργάστηκε ἀπὸ τὸ 1914 ὡς τὰ τέλη τοῦ 1920 γιὰ τὴ σύσταση καὶ τὴν ἀναδιοργάνωση ὄλων τῶν πνευματικῶν ἰδρυμάτων ποὺ εἶχε στὴ δικαιοδοσία του. Τὴν τεράστια αὐτὴ ἐργασία του τὴν παρουσίασε, ὅταν τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1920, παύτηκε, στὴν ἐφημερίδα «Ἐστία» (φύλλα 11, 13, 18 Ἰανουαρίου 1921).

Εἰδικὰ γιὰ τὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη ποὺ ὡς τότε, παραμελημένη, φυτοζωοῦσε μετὰ τὸ γελοῖο ποσὸ τῶν 5 χιλιάδων δραχμῶν, ποὺ ἀναγραφόταν στὸν προϋπολογισμὸ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας γιὰ τὸν πλουτισμὸ τῆς καὶ τὶς λοιπὲς ἀνάγκες τῆς, ὁ νέος νόμος τοῦ Δροσίνη, ποὺ ψηφίστηκε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1920, χορηγοῦσε 100.000 δραχμὲς, μετὰ ἄλλους λόγους 4.000 λίρες τῆς τότε ἐποχῆς! καὶ μετὰ βᾶση τὸν ὀργανισμὸ τῆς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Βρυξελλῶν τὴν ἀναδιοργάνωσε, τῆς αὐξήσε τὸ προσωπικὸ — τὸ τριπλασίασε σχεδόν — καὶ τὸ σπουδαιότερο τὴν αὐτονόμησε, μετὰ ἀρτιότατο Ἐφορευτικὸ Συμβούλιο.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο καὶ τὴν ἐγκατάστασή του στὸ γραφεῖο τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων», ποὺ ἦταν γενικὸς γραμματέας, συνεχίσαμε τὸ φιλικὸ σύνδεσμὸ μας ζωηρότερο καὶ οἱ ἐπισκέψεις μου ἐκεῖ ἦταν τακτικὲς κάθε πρῶτὸ σχεδόν, πρὶν πάω στὴν ὕπηρεσί μου. Ἦταν χαρὰ μου νὰ βλέπω τὸν πλήρη αὐτὸν ἄνθρωπο, ποὺ μετὰ τὴν πολυγνώσιάν του, τὴν ἀπέραντη μνήμη του καὶ τὴν παντοεινὴ εὐθυμὴ διάθεσή του αἰχμαλώτιζε τὸν κάθε συνομιλητὴ του.

Ἀπὸ τὶς 8 τὸ πρῶτὸ βρισκόταν στὸ κάτω

γραφεῖο τοῦ Συλλόγου καὶ ἔχοντας ἐμπρὸς του ἀπλωμένα χαρτιά καὶ σημειώσεις, ἔγραφε, διόρθωνε τυπογραφικὰ δοκίμια, δεχόταν τοὺς συνεργάτες του γιὰ τὸ «Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος», γιὰ τὶς ἐκδόσεις τῶν βιβλίων τοῦ Συλλόγου, γιὰ τὸ σπουδαιότατο ἱστοριοφιλολογικὸ περιοδικὸ «Ἑλληνικά» ποὺ τὴν ἐπιμέλεια τῆς συντάξεως εἶχε ἐμπιστευθῆ στὸς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου Κουγέαν, Ἀμαντὸν καὶ Κυριακίδη, καὶ γιὰ τόσα ἄλλα. Καὶ μέσα σ' αὐτὴ τὴν πληθώρα τῆς ἀπασχόλησής του, ἔβρισκε τὸν καιρὸ νὰ διηγηθῆ κάτι, μετὰ τὸ κριτικὸ καὶ χιουμοριστικὸ πνεῦμα ποὺ τὸν διέκρινε, καὶ κατόπιν νὰ με παρακαλέσῃ νὰ τοῦ βρῶ κάποια πληροφορία ἀπὸ τὶς πηγὲς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης ἢ νὰ τοῦ στείλω ὀρισμένα βιβλία ποὺ χρειαζότανε ἀλλὰ δὲν εὐκαιροῦσε νὰρθεῖ ὁ ἴδιος νὰ τὰ ἴδῃ.

Ὅταν ἀνέβηκε στὴν Κηφισσιὰ — στὰ 1936 θάρρῳ — καὶ κατοίκησε ὀριστικὰ πιά στὴν «Ἀμαρυλλίδα» του, οἱ ἐπισκέψεις μου φυσικὰ ἀραιωθῆκαν. Ἡ ἀπασχόλησή μου μετὰ τὴν ὕπηρεσί μου καὶ ἡ φυσικὴ μου, ἀπὸ συνήθεια, δυσκολία σὲ κάθε μετακίνηση, μ' ἔκαναν νὰ τὸν ἐπισκέπτομαι πολὺ ἀραιὰ. Γι' αὐτὸ ὅταν ἤθελε βοηθήματα, ποὺ τὰ χρειαζόταν γιὰ ὅσα ἔγραφε ἐκεῖ στὴν ἡρεμία τῆς ἐξοχῆς του, μοῦ τὰ ζητοῦσε μετὰ γράμματά του. Οἱ ἀπάντησεις μου ἦταν γρήγορες καὶ ἱκανοποιητικώτατες γιὰτὶ πάντοτε προσπαθοῦσα νὰ τὸν εὐχαριστῶ σ' ὅ,τι ἤθελε καὶ ζητοῦσε. Δὲν ξεχνοῦσα ποτὲ τὴν ὑποχρέωση ποὺ ἔχει ὁ συνειδητὸς βιβλιοθηκᾶριος νὰ ἐξυπηρετεῖ εἰλικρινὰ καὶ πρόθυμα τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν ἀνάγκη τῶν ὑπηρεσιῶν του. Ἐδῶ ὅμως ἦταν καὶ ὁ ἄνθρωπος ποὺ τὸ ζητοῦσε, ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἡ ζωὴ του ὀλόκληρη ἦταν γεμάτη πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ δράση, σ' ἓνα μίγμα ἰδεαλισμοῦ καὶ ρεαλισμοῦ, ποὺ λίγοι Ἕλληνες μπόρεσαν νὰ συνδυάσουν καὶ νὰ παρουσιάσουν. Γι' αὐτὸ σ' ὄλες τὶς ἀναζητήσεις του προσπαθοῦσα νὰ τὸν βοηθῶ καὶ δανειζόμενον ἐγὼ εἴτε ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ εἴτε ἀπὸ τὴ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, κάθε βιβλίο

πού μου ζητούσε καὶ τοῦ τό 'σταλνα στήν Κηφισιά. Κι' ὅπως ἦταν σ' ὄλα 'συνεπής, δὲν ἀργοῦσε νὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ καὶ νὰ μοῦ τὰ ξαναγυρίσῃ, ἀσφαλισμένα καὶ φροντισμένα.

Ἔτσι ἡ ἀλληλογραφία μας ἦταν ἀρκετή. Ἀπὸ τὰ γράμματά του, πού τὰ φύλαξα σχεδὸν ὄλα — γιατί μερικά μου χάθηκαν σὲ κάποια μετακόμιση τοῦ σπιτικοῦ μου γραφείου στήν κατοχή — δημοσιεύονται ἐδῶ ἐκεῖνα πού σχετίζονται μὲ τὴν ἐργασία του γιὰ τὸν Α. Chénier, τὸ Γάλλο ποιητὴ ἀθῶο θύμα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασεως, καὶ τὴ μητέρα του Ἐλισάβετ Ξανθὴ ἢ Σάντη Λωμάκου, κόρη τοῦ Κυπρίου Χρυσάνθου Λωμάκου.

Ὁ Δροσίνης μὲ τὴ μελέτη του αὐτὴ ἤθελε ν' ἀποδείξῃ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγή τῆς μητέρας, πού οἱ περισσότεροὶ βιογράφοι — γάλλοι καὶ ἄλλοι, ἰδιαίτερα οἱ νεώτεροι — τῆς ἀρνήθηκαν τὴν ἑλληνικότητα, καθὼς καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ ὅλες τὶς σφαιρὲς πληροφορίες πού ἔδωκαν γιὰ τὴ ζωὴ τῆς Ἐλισάβετ Chénier διάφοροι Ἑλληνες ἱστοριοδίφες. Γιὰ τὶς ἐπιπολαιότητες καὶ τὶς ἀνακρίβειες πού εἶχαν γραφῆ ἀπὸ τὸ Σάθα καὶ τὶς εἶχαν ἐπαναλάβει καὶ ἄλλοι, ὁ Δροσίνης ἐκφραζόταν — ὅπως φαίνεται καὶ στὰ γράμματά του πού δημοσιεύουμε — μὲ ἀγα-

νάκτηση, καὶ μονάχα γιὰ τὸ λόγιο καὶ θερμὸ πατριώτη Νικ. Κλ. Λανίτη, μιλοῦσε μὲ ἱκανοποίηση γιὰ τὶς σωστὲς ἐρευνὲς του καὶ τὴν ὠραία διάλεξή του πού εἶχε δημοσιευτεῖ ἐδῶ καὶ μερικά χρόνια στὸ «*Messenger d'Athènes*», τῆ γαλλόφωνη ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα τῆς Κας Στεφανόπολι.

Ἀπὸ τὰ γράμματα αὐτὰ φαίνεται πόση προσοχὴ, ἐπιμονὴ καὶ λεπτολόγο ἐπιμέλεια ἔδειχνε ὁ Δροσίνης σὲ κάθε πνευματικὴ του ἀσχολία. Γιὰ τὴν ἐργασία του αὐτὴ τοῦ Chénier εἶχε ζητήσει ἐπίμονες πληροφορίες ἀπὸ τὰ γαλλικὰ ἀρχεῖα καὶ Μουσεῖα, καὶ ἀπὸ κάθε πηγὴ πού μποροῦσε νὰ τὸν ἐξυπηρετήσῃ, καὶ εἶχε φέρεי πλῆθος βιβλία, σχετικὰ, ὡς τὸ τελευταῖο δῶρο τοῦ Paul Dimoff, ἑκτακτοῦ καθηγητῆ τῆς Γαλλικῆς Λογοτεχνίας στὴ Φιλολογικὴ Σχολὴ τοῦ Νανσύ. Ὁ Δροσίνης σχολίαζε εἰρωνικὰ καὶ τὴν ἀσυμφωνία πού ἐπικρατοῦσε μεταξὺ τῶν Γάλλων βιογράφων τῆς οἰκογενείας Ξενιέ, πού ἄλλοι ἤθελαν τὴν Ἐλισάβετ Λωμάκου Ἑλληνίδα καὶ ἄλλοι, ὅπως ὁ Bellessort καὶ ὁ Dimoff κλπ. Ἰσχυρίζονταν πὼς δὲν εἶχε μέσα της οὔτε σταγόνα Ἑλληνικὸ αἷμα. Τὸ ἴδιο ἀκούσαμε δυστυχῶς τελευταῖα καὶ στὸν «*Παρνασσὸς*» στὴ διάλεξή τῆς κόμησας Ντέ Πάνζ.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

1.

Κφσ. ἰ Πέμπτη 7.12.39

[Δελτάριο]

Φίλε μου

Σὲ παρακαλῶ νὰ μοῦ κάνῃς μιὰ μεγάλη χάρη. Νὰ κοιτάξῃς στοῦ P. ang. Guys «*Voyage littéraire de la Grèce. Paris 1771*» 2 vol. καὶ νὰ βρῆς τὸ γράμμα τῆς Mme Chénier σχετικὸ μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς χορούς. Παραθέτει ἐκεῖ στίχους ἀπὸ δημοτικὰ τραγούδια τυπωμένους σὲ τρόπο, πού μαρτυροῦν ἀγνοία τῆς γλώσσης, καθὼς φαίνεται στήν ἰδιαίτερη ἐκδοσὴ τῶν γραμμάτων τῆς Κας Chénier. Αὐτὸ εἶναι σημαντικό, γιατί μαρτυρᾷ κάτι ἀπροσδόκητο, πὼς δὲν ἤξερεν ἡ γυναίκα ἐκεῖνη νὰ γράψῃ ἑλληνικά!! — Ἴσως τὸ χάλασαν στήν ἀνατύπωση. Θέλω νὰ βεβαιωθῶ. Ἀπορῶ πὼς κι' ὁ Guys, πού θὰ ἤξερε ἑλληνικά, δὲν τὰ διόρθωσε. Σὲ παρακαλῶ λοιπὸν νὰ μοῦ ἀντιγράψῃς τοὺς στίχους αὐτοὺς, πού εἶναι σὲ δυὸ μεριὲς ἀπὸ 2-3 στίχοι. Τοὺς στέλνεις στὸ Τυπογρ[αφείο] Ἐστίας μέσα σὲ φάκελο στήν ἐπιγραφή μου καὶ τοὺς λές νὰ μοῦ τὸν στείλουν μὲ διορθώσεις πού μοῦ στέλνουν κάθε μέρα. Σ' εὐχαριστῶ πολὺ πολὺ. Μὲ πολλὴ χάρη θὰ σὲ ξαναἰδῶ ἂν ποτε κάνεις ἕναν περίπατο ὡς τὴν Κφσ.

Δικός σου

(Μονογραφὴ) Γ. Δροσίνης

2.

Κφσ. Δευτ. 11.12.39

[Ἐπιστολὴ]

Φίλε μου

Πολὺ σ' εὐχαριστῶ γιὰ τὴν προθυμία σου. Κρῖμα μόνον, πού σ' ἔβαλα σ' ἄδικο κόπο, χωρὶς νὰ τὸ θέλω. Μοῦ 'στειλες τοῦ Guys τὴν πρώτη ἐκδοσὴ 1771, πού εἶναι σὲ μικρὸ σχῆμα, χωρὶς εἰκόνες καὶ — χωρὶς τὰ γράμματα τῆς Κας Chénier, ἐνῶ οἱ στίχοι οἱ ἑλληνικοὶ πού σοῦ γράφω πὼς εἶναι σαλατωμένοι βρῖσκονται στὸν α' τόμο τῆς ἐκδ. 1772, ὅπου καὶ ὠραῖες εἰκόνες. Λοιπὸν ἂν εὑρῃς τὸν τόμον αὐτὸν ἀναζήτησέ τον κι' ἀντίγραφέ μου αὐτὰ πού θέλω νὰ παραβάλω μὲ τῆς ἐκδόσεως τῶν *Lettres grecques* σὲ ἰδιαίτερο πολυτελὲς βιβλίο, πού τὸ βρῆκα εὐτυχῶς στὴ Lausanne. Τοὺς 2 τόμους τοῦ 1771 θὰ σοῦ τοὺς στείλω ἀσφαλῶς μὲ τὸν Λουκόπουλο ἔκτος ἂν ἔλθῃς πρὶν ἐσὺ. Ἄν ἀντιγράψῃς τοὺς στίχους μοῦ τοὺς στέλνεις via Meissner³. Σ' εὐχαριστῶ.

Δικός σου

(Μονογραφὴ) Γ. Δροσίνης

3.

Χιονισμένη Κηφισιά, Παρασκευὴ πρωτὴ 23.2.40

[Δελτάριο]

Φίλε μου

Δὲν ξέρω ἄλλον ἰσάξιόν σου στήν προ-

θυμία νὰ ἐξυπηρετῆς τοὺς φίλους σου καὶ νὰ χρησιμοποιοῦς γιὰ χάρη τους τὴν πολυγνωσία σου, ὅπως τώρα γιὰ μένα μὲ τῶν Σενιέ τὸ μπελᾶ πού ββαλα στὸ κεφάλι μου. Σ' εὐχαριστῶ γιὰ ὅλες σου τίς πληροφορίες. Εὐτυχῶς τοῦ Joseph Chénier βρῆκα εἰκόνα στὴν Ἱστορία τῆς Γαλλ. Λογοτεχνίας τοῦ Faquet μαζί μὲ τοῦ André. Καὶ γιὰ τὸ ἀγαλμα τῆς Μούσας* φρόντισε κάποιος πού πάει στὸ Παρίσι νὰ μοῦ βρῆ φωτογραφία. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερο: εἰκόνα τῆς Μητέρας του δὲν μπορῶ ἀκόμα νὰ βρῶ, ἂν κ' ἔχω βάλει σ' ἐνέργεια ὅλα τὰ μεγάλα κέντρα τῆς βιβλιοπωλικῆς. Πουθενὰ L'Artiste τοῦ 1879 δὲν ὑπάρχει. Καὶ σταμάτησα σ' αὐτὸ πού εἶναι ἀπαραίτητο, γιατί τὸ σχετικὸ ἄρθρο ἔχει κι' ἄλλες οἰκογενειακὲς εἰκόνες καὶ documents. Φρόντισα νὰ λάβω καὶ τοῦ τάφου τῆς Μητέρας φωτογραφία καὶ τὴν ἐπιγραφή του. Δὲν μπορῶ νὰ ἐργασθῶ χωρὶς νὰ κατέχω πραγματικότητες στὰ χέρια μου, μὲ τὴ φαντασία. Δὲν ἐλπίζω νὰ σὲ ἰδῶ γρήγορα μ' αὐτὴ τὴ χιονιά πού μᾶς ἔχει μαρμαρώσει τὸν κῆπο καὶ τὰ περὶγυρα. Στὸ τζάκι κοντὰ ὅμως μακαριότης μὲ 18 βαθ. ζέστη καὶ καλὰ βιβλία.

Μὲ τὴν ἀγάπη μου
Γ. Δ. [Δροσίνης]

4.

[2 Δελτάρια]

Κφσ. 5.3.40

Φίλε μου

Μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς ὁ ἥλιος θὰ σὲ φέρῃ στὸ ἐρημητήρι μου δὲ σοῦ ἔγραψα τόσες μέρες, νὰ σοῦ πῶ: τί κόσμους μοῦ ἀνοιξαν ὅσα μοῦ ἀράδιασες στὸ γράμμα σου. Σιγὰ σιγὰ δηλ. ξεσκαλίζομε τὴν ἐλληνικὴ βιβλιογραφία γιὰ τοὺς Σενιέ, πού κανεὶς ὡς τώρα δὲν τὴν ἀγγίξε. Κι' ἀφοῦ γίνηκε μιὰ ἀρχή, ἄς πᾶμε ἐμπρός. Θὰ ἤθελα πολὺ νὰ ἰδῶ τὸν Hellénisme⁶, μὲ τὴν ἀφάνταστη ἐπιπολαιότητα τοῦ Σάθα: πὼς ἢ Ἐλισάβετ Σενιέ εἶναι ἢ «Ξανθοῦλα» τοῦ Σολωμοῦ! Τὸ τραγοῦδι αὐτὸ γράφτηκε κατὰ τὸ 1820, κ' ἢ Σενιέ πέθανε στὰ 1808! Οὔτε καὶ πῆγε στὴ Ζάκυνθο ποτέ. Ξέρομε ἀπὸ ντοκουμέντα σύγχρονα πὼς δὲν ἐσάλεψε ἀπ' τὸ Παρίσι καὶ πέθανε στὸ σπίτι ἀρ. 12 τῆς Rue Richelieu. Κι' ἂν εἶχε πάη στὰ 1789-1796 ὁ Σολωμὸς ἦταν ἀκόμη ἀγέννητος!! Γιὰ φαντάσου ἂν κανένας πάρη τοῦ Σάθα τὴ μωρία γιὰ πηγὴ ἱστορικὴ! Εἰκόνα τῆς ὅμως ἴσως ὑπῆρχε στὴ Ζάκυνθο, γιατί μπορεῖ νὰ τὴν εἶχε δώσει στὸν Guys. Καὶ τοῦ Βέη ἤθελα νὰ ἰδῶ τὸ ἄρθρο στὰ «Παναθηναῖα»⁷ καὶ τοῦ Δεβιάζη⁸.

Καὶ δὲν μποροῦμε βέβαια νὰ μετακομίσουμε ἐδῶ τὴ μισὴ Ἑθν. Βιβλιοθήκη!!

Τὸ μόνο πού μένει εἶναι μιὰ μέρα, πού θὰ κατέβω στὸ Σύλλογο⁹ νὰ μοῦ τὰ στείλῃς ἐκεῖ νὰ τὰ ἰδῶ καὶ ἐν ἀνάγκη νὰ πάρω κανένα μαζί μου στὴν Κφσ. καὶ νὰ σοῦ τὰ γυρίσω μὲ τὸ Λουκόπουλο.—Πότε τάχα νὰ πρωτογράφηκε κάτι γιὰ τὸν Ἀνδρέα Σενιέ καὶ τὴ Μητέρα του στὴν Ἑλλάδα; θυμοῦμαι πὼς πρωτοεῖδα τὸ ὄνομα Α. Σιενιέρος

ἢ Σχενιέρος, παιδί 12-14 ἐτῶν σὲ κάποιον ἀπὸ τὰ Ἀθηναϊκὰ περιοδικὰ τοῦ καιροῦ ἐκείνου: Ἴλισσο ἢ Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη καὶ μοῦ μένει ὁ τίτλος στὰ μάτια μου μπροστὰ χτυπητὸς στὴν πρώτη σελίδα. Γιὰ ἰδέσθαι μὴ μπορῆς στοὺς τόμους τῶν περιοδικῶν. Θὰ κυττάξω νὰ μάθωμ ἀπὸ τὴν Καν Ἀνδρομάχη Μελά¹⁰ γιὰ τὸν Artiste. Θὰ τὸν εἶχε βέβαια ὁ πενθερὸς τῆς Μ. Μελάς καὶ πέρασε στὰ χέρια τῆς.—Χίλια εὐχαριστῶ καὶ πάλι, ἀνεκτίμητε φίλε καὶ σὲ προσμένω κάθε μέρα.

Μὲ πολλὴν ἀγάπη
(Μονογραφή) Γ. Δροσίνης

[Υ. Γ. Στὸ περιθώριο τῆς ἀρχῆς τοῦ πρώτου δελταρίου]:

Τὸ Σάββατο ὡς τὴν Τρίτη μπορεῖ νὰ πάω στὸν Ὁρωπό¹¹. Μὴν ἐρθῆς ἀδικα.

5.

Πέμπτη πρωτὶ, 21.3.40

[Δελτάρια]

Φίλε μου, τοῦ κάκου προσμένω ἥλιο στὸν Οὐρανὸ κ' ἐσένα... στὸ κατώφλι μου. Αὐτὸς ὁ φεινὸς Μάρτης μᾶς μαρτύρησε. Καταφεύγω λοιπὸν στὸ χαρτί γιὰ νὰ ξαναφορτωθῶ τὴ φιλικὴ σου προθυμία.

Θὰ ἤθελα πολὺ νὰ ἰδῶ αὐτὰ πού μοῦ σημειώνεις στὸ τελευταῖο σου γράμμα.

α') Τοῦ Δεβιάζη τὸ ἄρθρο γιὰ τὴ Σενιέ στὴν «Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρηση» 1915 τεύχη 87-90.

β') Τὸ τεῦχος τοῦ Hellénisme μὲ τὴν ἀφάνταστη ἐπιπολαιότητα τοῦ Σάθα.

γ') Τὰ «Παναθηναῖα» 1907 σελ. 258 μὲ τὴν ἐπανόρθωση τοῦ Βέη.

Λοιπὸν: Τὴν ἐρχομένη Τρίτη 26 Μαρτ. Θ. 8. ἢ θὰ κατέβω στὸ Σύλλογο γιὰ τὴ Γ. Συνέλευση. Σὲ παρακαλῶ νὰ ρθῆς κ' ἐσύ. Ἡ Συνέλ. εἶναι στίς 11. Ἐγὼ θὰ κατέβω κατὰ τίς 10. Μπορεῖς νὰ μοῦ τὰ στείλῃς αὐτὰ ἐκεῖ; Πιστεῦω πὼς ἀντὶ μιὰ θὰ ἔχω 2 εἰκόνες τῆς Σενιέ τοῦ χωριάτη τὸ σκοινὶ διπλό!

Μὲ πολλὴ ἀγάπη
(Μονογραφή) Γ. Δροσίνης

6.

Κφσ. 12.4.40, Παρασκευὴ πρωτὶ
[Ἐπιστολή]¹²

Φίλε μου

Αὐτὴ τὴ στιγμή ἔλαβα τὸ γράμμα σου καὶ δὲν ἔχω λόγια νὰ σ' εὐχαριστήσω καὶ πάλι γιὰ τὴν ἀνεκτίμητη βοήθειά σου σ' αὐτὸ τὸ πελάγωμα μὲ τὸν σοφὸ τσαπατσούλη Σάθα. Μᾶς ἀραδιάζει ἀφάνταστα πράματα χωρὶς νὰ μᾶς λείει πού τὰ βρῆκε σὰν κανένας ρεπόρτερ πού γράφει ἐντυπωσιακὰ μυθολογήματα γιὰ τὸ μωρὸ κοινὸν τῶν καφενέδων. Βάλλθηκε νὰ ξεριζώσῃ τὴν ἱστορικὴ παράδοση γιὰ τὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία καὶ ἔκανε τὴ μητέρα Σενιέ ἰδρύτρια τῆς!! Τὸ σαλόνι τῆς κέντρον τῶν λογίων καὶ πατριωτῶν Ἑλλήνων καὶ τὸν Κοραῆ πρῶτον καὶ καλύτερον, ἐνῶ π ο υ θ ε ν ἂ δὲν ἔχει βρεθεῖ—

ἀπ' ὅ,τι ξέρω—οὔτε τ' ὄνομά της στὰ γράμματα του. Καί κανεῖς ἀπὸ τοὺς Γάλλους βιογράφους τῶν Σενιέ δὲν ἀναφέρει Ἑλληνοσ ὄνομα μεταξὺ τῶν τακτικῶν τοῦ σπιτιοῦ. Ποῦ τὰ βρῆκε ὁ Σάθας! Μυστήριο! Καί τ' ἀφήσε στὴ μέση στὸν Hellenisme γιὰ νὰ τὰ χάψη καί νὰ τὰ θαυμάση ὁ Ι. Π. (Ι. Περβάνογλου;;) τῆς Ν. Ἡμέρας καί νὰ προσθέσῃ καί τὰ δικά του μωρολογήματα. Αὐτὰ δείχνουν πὼς γιὰ τὴν Ἐλισάβετ Σενιέ ἢ Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία ὄχι μόνον δὲν ἔχει νὰ προσθέσῃ τίποτε, ἀλλὰ τὰ καθαρῶτερα ἱστορικὰ γεγονότα τὰ θολώνει.

Ras de documents ras d'histoire, λέει ὁ μέγας Coulanges· μεγάλη ἀλήθεια, ποὺ δὲν τὴν ἔχουν οἱ δικοί μας ἱστοριογράφοι δυστυχῶς. Μ' αὐτὰ κούτσα-κούτσα προχωρεῖ ἢ ἐργασία καί χωρὶς ἐσένα θὰ σταματοῦσε ἀπελπιστικά! Στὸ μεταξὺ βρῆκα τίς εἰκόνες ποὺ ζητοῦσα καί μάλιστα διπλὴ τὴν εἰκόνα τῆς Σενιέ καί ἐτοίμασα τὰ clichés. Ἀφοῦ ὁμως μιὰ φορά καταπιάστηκα νὰ βρῶ κι' ὄλα ὅσα σχετικὰ μὲ τὸν Ἀνδρέα Σενιέ ὑπάρχουν σ' ἑλληνικὰ δημοσιεύματα, δὲν πρέπει ν' ἀφήσωμε καί τοῦ Ματαράγκα τὴ μεταφράση] τῶν τελευταίων του Στίχων (περιοδ. Μοῦσαι 1894 σ. 228). Θὰ ἔχεις καί πάλι τὴν καλωσύνη νὰ τοὺς ἀντιγράψῃς (τί ἀπόλαυση αἱ!). Καί στὸ Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον 1889 δημοσιεύεται μεταφρ. ἐνός γράμμ. [ατος] τῆς Σενιέ ¹⁵!

Μήπως ἔχει καί τίποτα κρίσεις τοῦ μεταφραστοῦ; Ἄλλος μπελάς γιὰ σένα. Ἄς δῦφεται ἢ ἀπέραντη φιλικὴ προθυμία σου.

Μὲ πολλὴ ἀγάπη
Δικός σου
[Μονογραφὴ] Γ. Δ.

7.

Κρσ. Σαβ. πρωί, 20.4.40
[Τρία δελτάρια]

Φίλε μου,

Σοῦ ἐπιστρέφω τὰ «Ἀττ. Ἡμερ[ολόγια]» 88 καί 89, τὰ «Παναθηναϊα», τὴν «Ἑλλ. Ἐπιθεώρηση» καί τὸν «Hellenisme» καί σ' εὐχαριστῶ χίλιες χιλιάδες φορές γιὰ τὴν ἀφάνταστη φροντίδα καί προθυμία σου νὰ μοῦ τὰ προμηθεύσῃς. Ἀλλὰ πελάγωσα μ' αὐτὰ σὲ θολὰ κι' ἀνακατωμένα νερὰ ἀμαθείας καί προχειρολογίας, ποὺ δὲν μοῦ ἔδωσαν τίποτε διαφωτιστικὸ γιὰ τὸ θέμα μου. Ἀλίμονο, (sic) ἂν πάρῃ κανεῖς τὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸ Σενιέ καί τὴ μητέρα του πηγὴ γιὰ νὰ γράψῃ.

Κι' αὐτῶν τῶν στίχων τοῦ Ματαράγκα τὸ πρωτότυπο δὲν μπορῶ νὰ βρῶ στὰ ἔργα τοῦ Σενιέ! Φοβοῦμαι μὴν εἶναι ἀλλ' ἀντ' ἄλλου, ἀφοῦ λέει πὼς τοὺς ἔγραψε στὴ Βαστίλλη, ἐνῶ ἡ Βαστίλλη εἶχε πέσει πέντε χρόνια πρὸ τοῦ θανάτου του· κι' ὁ Σ. ἦταν στὴ φυλακὴ τοῦ Ἀγ. Λαζάρου!! Ἄλλος λέει—ὁ Δουρούτης ¹⁶—πὼς ἢ μητέρα Σενιέ πέθανε πρὶν κατατομηθῆ ὁ Ἀνδρέας—ἐνῶ ζοῦσε ὡς τὰ 1808. Καί τράβα κορδέλλα. Παράξενη καί ἡ χρονολογία τῆς ἐπιφυλλίδος

τοῦ Ι. Π. καί ἀνεξήγητη. Καί πὼς ἔκοψε τὴ συνέχεια ὁ Σάθας ἔτσι τὸν Νβρ. τοῦ 1906; Τί φαντάζεσαι ἐσύ; Τάχα στὰ χαρτιά του ποὺ ἔχει ὁ Σύλλογος θὰ βρεθοῦν τίποτε σχετικά; Ἄλλο αἴνιγμα: Ποιὸς πρωτοβάφτισε Χρῦσανθο τὸν πατέρα Λόμακα καί χαϊδευτικά Ξάνθο; καί ποιὸς Ξανθὴ τὴν Ἐλισάβετ Σενιέ; Ὁ Σάθας τὴν πῆρε βαφτισμένη βέβαια ἀπὸ τὸ Δουρούτη, στὰ 1888. Ἀπὸ τὸ ἔτος αὐτὸ ἀρχίζει ἢ βιβλιογραφία μας. Τί νὰ ἔχη γραφῆ πρὶν; Πότε τάχα νὰ ἔχη γίνῃ λόγος σὲ περιοδικὰ ¹⁷ γιὰ Σενιέ; Ὁ Παλαμᾶς στὸ τελευταῖο βιβλίο του ¹⁸ λέει πὼς εἶχε διαβάσῃ γιὰ τὸν ποιητὴ στὰ παιδιὰτικὰ του χρόνια. Πότε καί ποῦ; Ἴσως ἐκεῖ ποὺ κ' ἐγὼ εἶχα πρωτοῖδῃ τὸ ὄνομα Σχενιέρου. Πρέπει νὰ ἦταν κατὰ τὸ 1872-76 ἴσως. Τάχα καί παλαιότερα δὲν ἔχουν μιλήσῃ σχετικά στὴν Εὐτέρπη, στὴν Πανδώρα, στὴ Μνημοσύνη; Ποῦ εὐρετήρια νὰ ψάξῃ κανένας; Κ' ὁμως θ' ἀξίζε τὸν κόπο. Θυμᾶσαι νὰ ἔχῃς διαβάσῃ μεταφρ. στίχων τοῦ Σενιέ; Ὁ Γ. Σημηριώτης στίς μεταφρ.[ασμένες] ἀνθολογίες του ἔχει ¹⁹; Ὁ Παλαμᾶς θὰ θυμοῦνταν αὐτὰ, ἂν δὲν ἦταν πιά διανοητικῶς ἀνάπηρος ²⁰. Ἐνῶ ζητοῦσα τοῦ κάκου 2 χρόνια εἰκόνες Μητέρας καί οἰκογ.[ενείας] Σενιέ, τώρα μοῦ ἦρθαν τριπλές. Ἐκανα τὰ κλισέ καί εἶμαι ἀπ' αὐτοῦ ἡσυχος εὐτυχῶς.—Μπορεῖς νὰ ρίξῃς μιὰ ματιὰ στὰ Παναθηναϊα τοῦ 1907 σ. 174 τί λέει ὁ Δεβιάζης σχετικά μὲ Σενιέ ²¹.

Σ' ἔβαλα σὲ μεγάλους μπελάδες, ὡς ποῦ θὰ πῆς πιά: Οὐφ κι' αὐτὸς μὲ τὴν πετριά του γιὰ τὴ Σενιέ, σὰν νὰ τὴν ἔχη ἐρωτευθῆ!—

Σοῦ εὐχομαι καλὴ Λαμπρὴ ἀπὸ τώρα γιὰ τὴ Μ. Ἑβδομάδα. Θ. θ, θὰ πᾶμε στὸν Ὠρωπό. Ξώλαμπρα πιά θὰ ρθῆς βέβαια μὲ καμμιὰ λιακάδα.

Μὲ ἀγάπη
(Μονογραφὴ) Γ. Δ.

[Υ. Γ. Στὸ περιθώριο τοῦ α' δελταρίου]. Μήπως ἔχει ἢ ἔθν. Βιβλιοθήκη Echos d'Orient 1927 τεύχος Juillet-Septembre νὰ μοῦ δανείσῃς;
[Μονογραφὴ] Γ. Δ.

* * *

Στὸ γράμμα αὐτὸ σταματᾶει ἢ ἀλληλογραφία μας, ποὺ ξανάρχισε τὸ Γενάρη τοῦ 1943, ὄχι ὁμως πιά γιὰ τὴν ἐρευνα σχετικά μὲ τὴν ἐργασία του γιὰ τοὺς Σενιέ. Μοῦ ζητοῦσε διάφορες ἄλλες πληροφορίες καί μοῦ ἔγραφε γιὰ τὴ σύγχρονη λογοτεχνικὴ κίνηση, γιὰ τοὺς νέους λογογράφους καί ποιητὲς ποὺ τοὺς παρακολουθοῦσε, καί γιὰ τὴ λοιπὴ ἐργασία του, ποιητικὴ καί πεζογραφικὴ ποὺ ἐτοίμαζε, καί ἰδίως γιὰ τοὺς ἄλλους τόμους τῶν «Σκόρπιων φύλλων τῆς ζωῆς του» Γιὰ τὸ δεύτερο τόμο αὐτῶν μοῦ εἶχε προφορικὰ ἀνακοινώσῃ πὼς τὰ χειρόγραφα του τὰ εἶχε πούλησῃ στὸν ἐκδοτικὸ οἶκο «Ἄετός» ἀπὸ πολὺν καιρὸ, ἀλλὰ λυπόταν ποὺ δὲν τὸν ἔβλεπε νὰ βγαίῃ. Σ' ἕνα τελευταῖο του τετρασέλιδο γράμμα μεῦγραψε σχετικά μὲ τὴν ἐπιφυλλίδα μου στὴν «Καθημερινή»

(23 Ἰαν. 1948) γιὰ τὸ «Τραγοῦδι τῆς Ἀμυγδαλιάς» του, ποῦ μοῦ τὴ χαρακτήριζε «πρότυπο ἀκριβείας» καὶ μοῦδινε κι' ἄλλες πληροφορίες βιογραφικές, σχετικές μὲ τὴν κόρη γιὰ τὴν ὁποία τὸ εἶχε γράψει κλπ., καὶ ποῦ δημοσιεύτηκαν πάλι στὴν ἴδια ἐφημερίδα (22 Φεβρ 1948).

Τελευταία ἔμαθα, ἀπὸ τὴν εὐγενική κυρία, Ἔλντα Γ. Νάζου²² ποῦ τοῦ στάθηκε φίλη ἀφοσιωμένη καὶ τακτική συντρόφισσα στὶς μελέτες του καὶ τὶς πνευματικές του ἀπασχολήσεις, ὡς τὴν τελευταία ἡμέρα τῆς ζωῆς του, πὼς εἶχε συμπληρώσει τὴν ἐργασία του γιὰ τοὺς Σενιέ καὶ ὅτι τὰ

χειρόγραφα βρίσκονται κλεισμένα στὸ ἰδιαιτέρο δωμάτιό του στὴν Κηφισιά, ὅπου εἶναι φυλαγμένα καὶ ὅλα τ' ἄλλα ποῦ κληροδότησε στὸ Σύλλογο τῶν Ὁφελίμων Βιβλίων. Ὄταν θὰ γίνῃ ἡ παραλαβὴ τους, τότε θὰ τὰ ἰδοῦμε. Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Συλλόγου, σύμφωνα μὲ τὴ διαθήκη του καὶ τὴ σύγκαιρη ἐπιστολὴ του ποῦ ἀφήκε σὰ γι' ἀποχαιρετισμὸ «πρὸς τοὺς ἀγαπητοὺς του συναδέλφους» θὰ ἔχη πολλὰ νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ πράξῃ, γιὰ νὰ τιμήσῃ τὴ μνήμη τοῦ Ποιητῆ, ποῦ γιὰ πενήντα χρόνια ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ τοῦ ὠραίου καὶ ἐθνικότερου ἔργου τοῦ Δημ. Βικέλα.

Δ. ΜΑΡΓΑΡΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Συντομογραφία: «Κηφισιά». Ἔτσι συνήθιζε νὰ τὸ γράφῃ.

2. Ἐννοεῖ τὸ μακαρίτη λαογράφου Δημήτρη Λουκόπουλο, ἀφωσιωμένο συνεργάτη του.

3. Τὸ τυπογραφεῖο «Ἐστίας» Μάϊσενερ καὶ Καργαδούρη.

4. Πρόκειται γιὰ τὸ γλυπτικὸν ἔργο ποῦ βρίσκεται στὸ Μουσεῖο Luxembourg ποῦ παριστάνει μίαν Μούσα ποῦ φιλεῖ τὴν κομμένη κεφαλὴ τοῦ Α. Chénier.

5. Εἶχε πληροφορηθῆ πὼς στὸ γαλλικὸ καλλιτεχνικὸ περιοδικὸ «L'Artiste» τοῦ 1879 ὑπάρχει ἡ εἰκόνα τῆς μητέρας Chénier.

6. Δημοσιογραφικὸ ὄργανο ποῦ ἔβγαίνε στὸ Παρίσι γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ ἑλληνικὰ ἐθνικὰ συμφέροντα.

7. Τὸ γνωστότατο λογοτεχνικὸ περιοδικὸ τοῦ Κίμ. Μιχαηλίδου, Ὁ Ν. Βέης στὸν τόμο 7: 1906-07 σ. 258 ἐπικρίνει τὸ ἄρθρο τοῦ Κ. Σάθα ποῦ δημοσιεύτηκε στὸν «Hellenisme» (ἀριθ. 8 κέξ. τοῦ β' ἔτους) καὶ ὅπου γίνονταν σαφερέως παρεκβάσεις γιὰ τὴν Ἐλισάβετ Chénier καὶ τὸ Σολωμό. Ἐγραψε δηλαδὴ ὁ Σάθας μετὰξὺ ἄλλων καὶ τὸ ὅτι ἡ μητέρα τοῦ τραγικοῦ Γάλλου ποιητῆ Ἐλισάβετ Chénier ἴδρυσεν (!) τὴ Φιλικὴ Ἐτοιρία ποῦ παρασκεύασε τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ ἀκόμη πὼς τὸ γνωστὸ λαοφιλετὸ τραγοῦδι τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητῆ: «Τὴν εἶδα τὴν ξανθοῦλα...» δὲν εἶναι ποίημα τοῦ Σολωμοῦ. Τὸ νομίζει περισσότερο δημοτικὸ τραγοῦδι βιορθωμένο ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἀπὸ τὸ Νικόλαο Φώσκοιο. Καὶ γιὰ τὴ Ξανθοῦλα ἔχει τὴ γνώμη ὅτι εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια Ἐλισάβετ Chénier. Γιὰ τὸ Γκύς (P. Aug. Guys) γράφει ὁ Σάθας ὅτι τὰ τελευταία χρόνια τῆς ζωῆς του ποῦ ἔμεινε στὴ Ζάκυθο ἦταν καὶ δάσκαλος τοῦ Σολωμοῦ. Ἀλλὰ ὁ Σολωμός, παρατηρεῖ ὁ Βέης, «ὅπως κι' ὁ Δροσίνης πάρα πάνω—γεννήθηκε τὸ 1798 καὶ ὁ Γκύς πέθανε καὶ θάφτηκε στὴ Ζάκυθο τὸ 1799. Ἡ χρονολογία δὲ τοῦ θανάτου του εἶναι ἀσφαλῆστατη γιὰ τὸ φαίνεται στὴν ἐπιγραφή ἐπάνω στὴν πλάκα τοῦ τάφου του, ποῦ σώζεται ἀκόμη στὰ εἱρεῖα τῆς Ζακυθίνης καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Μαρίας τῶν Χαρίτων (Santa Maria delle Grazie).

Ὁ Βέης ἐπίσης ἀναφέρει ὅτι: «Τὰ σφάλματα περὶ τοῦ Ποιητοῦ ἐπανελάβε καὶ διετύπωσε κάποιος κύριος κρυπτόμενος ὑπὸ τὰ ἀρχικά Ι. Π., ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἐφημερίδα τῆς Τεργέστης «Νεαν Ἡμέραν» ἐδημοσίευσεν (Ἔτος ΛΒ' ἀριθ. 1666 (2642) τῆ 4) 17 Ν)βρ. 1906) ὑπὸ τὸν τίτλον Ἡ ἐν Παρισίοις μεγάλης ἀρχόντισσα καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ἀνάλυσιν τῆς μελέτης τοῦ Σάθα». Ὁ Δροσίνης, ὅπως φαίνεται ἀπὸ παρακάτω γράμμα του, ὑποπτεύεται πὼς ὁ Ι. Π. εἶναι ὁ Ἰ. Περβάνογλου.

8. Καὶ ὁ γνωστὸς ἱστοριοδίτης Σπ. Δεβιάζης εἰς τὰ «Παναθηναία» Τόμ. 15ος 1907-08 σ. 289 σὲ ἄρθρο του μὲ τὸν τίτλο «Πέτρος Αἰγυπτὸς Γκύς» ἀνατρέπει ἐπίσης ὅλες τὶς ἀνακρίβειες τοῦ Σάθα καὶ τοῦ Ι. Π. Ἡ παραπομπὴ τοῦ Δροσίνης (σ. 174) εἶναι λανθασμένη.

9. Στὸ στίχι τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων», ὅπου εἶχε τὸ γραφεῖο του.

10. Τοῦ εἶχα γράφει πὼς πληροφορήθηκα ὅτι τὸ περιοδικὸ «L'Artiste» τὸ εἶχε ἡ Κα' Ἀνδρομάχη Μελά.

11. Στὴν ἁμορφὴ παραλία τοῦ Ὠρωποῦ εἶχαν κτίσῃ οἱ Δροσίνηδες μίαν κομψὴν βιλλίτσα ὅπου πηγάζον γιὰ κυνήγι ὁ ἕνας ἀδελφὸς καὶ γιὰ ψάρεμα ὁ ποιητῆς.

12. Συντομογραφία τοῦ: «Θεοῦ θέλοντος», ἔτσι τὸ συνήθιζε ὁ Βικέλας καὶ ὁ Δροσίνης στὴν ἀναμεταξύ τους ἀλληλογραφία.

13. Μονόφυλλη, σ' ὠραῖο χαρτί γκλασέ, μὲ μικρὴν στρογγυλὴν βινιέττα, ἀριστα λεπτοχαραγμένη, στὸ ἐπάνω ἀριστερὸ τῆς σελίδας, ἀντίγραφο τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκθέσεως τοῦ ζωγράφου Δ. Μπισκίνης γιὰ τὸ ἐξώφυλλο τῆς ποιητικῆς συλλογῆς τοῦ Δρ. «Εἶπε».

14. Στὸ Ζακυθινὸ περιοδικὸ τοῦ Α. Ζῶη «Μοῦσαι» τοῦ 1894 σ. 229 δημοσιεύεται τὸ ἐξῆς: «Τελευταῖοι στίχοι τοῦ Ἀνδρέου Χενιέρου. Μετάφρ. ὑπὸ Παναγ. Ματαράγκας. Προλογίζει δὲ ὁ Μ. ὅτι τὸ ποίημα αὐτὸ εἶναι «τελευταῖοι στίχοι τοῦ Ἀνδρέου Χενιέρου οὗς ἔγραψεν ἐν τῇ εἰρκτῇ τῆς Βαστίλλης ὀλίγας στιγμὰς πρὸ τῆς κατατομήσεώς του...».

15. Ἐπιστολὴ τῆς Κας Σενιέ. Μετάφρασις Κ. Φωστηροπούλου. (Ἐ' Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον Ἀσωπίου 1889. [Μέρ. Β'] Ἡμερολόγιον Κυριῶν. Ἔτος Β' σ. 216-235).

16. Ἀθ. Γ. Δουροῦτῃ, Ἡ ἑλληνικὴ μήτηρ τῶν ποιητῶν ἀδελφῶν Chénier. (Ἐ' Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον Εἰρ. Ἀσωπίου, 1888 [Μέρ. Β']: Ἡμερολόγιον τῶν Κυριῶν 1888 σ. 216-220).

17. Ἐννοεῖ τὰ ἑλληνικὰ περιοδικά.

18. Τελευταῖο βιβλίον τοῦ Παλαμᾶ ὁ Δροσίνης θὰ ἔννοεῖ βέβαια «Τὰ χρόνια μου καὶ τὰ χαρτιά μου» Ἀθ. 1940. Ἐκεῖ μέσα στὴ σελ. 103 ὁ ποιητῆς τῆς Ἀσάλυτης ζωῆς ἀναφέρει ὅτι τὸν Ἀντρέα Σενιέ τὸν γνώρισε παιδί ἀπὸ τὸ ποίημά του ποῦ διάβασε «Jeune captive» κ' ὕστερα ἀπ' ὄσες βιογραφίες του ἔβρισκε καὶ τέλος ἀπὸ τὸ μυθιστόρημα «Ἀντρέας Σενιέ» τοῦ Μαρού. Δὲν μᾶς λέει ὅμως ὁ Π. ἀν τίς βρῆκε τίς βιογραφίες στὰ ἑλληνικὰ καὶ ποῦ. Ἴσως ἀπὸ αὐτὰ νὰ παρασύρεται ἡ θύμηση τοῦ Δροσίνης.

19. Ἀπὸ ὄσες σχετικὲς ἐρευνες ἔκαμα δὲ βρῆκα ποθενὰ μετάφραση στίχων τοῦ Α. Chénier.

20. Ὁ Παλαμᾶς, προσβλήθηκε τὶς 11 Μαΐου 1934, ἀπὸ ἡμιπληγία ποῦ τὸν βασάνισε ὡς τὸ θάνατό του. Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα καὶ ἡ μνήμη του εἶχε ἀδυνατίσει τρομερὰ καὶ τὸ χεῖρ του ἦταν σχεδὸν παράλυτο. Αὐτὴ τὴν κατάστασιν τοῦ ἔννοεῖ ὁ Δροσίνης ποῦ γράφει ὅτι ἦταν πιά διανοητικῶς ἀνάπηρος.

21. Κοίταξε ὕποσημ. 8.

22. Στὶς τελευταῖες μας συνομιλίες ποῦ εἶχα μὲ τὸν Δροσίνην μὲ πληροφορήσει πὼς μὲ τὴν Καν Νάζου ἐργάστηκαν κι' ἔχουν ἔτοιμο γιὰ ἐκδοσὴ τὸν Γκύζη. Βιογραφία δηλαδὴ τοῦ μεγάλου Ἑλληνα ζωγράφου καὶ ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία του, καθὼς καὶ πάμπολλα κλισέ ἀπὸ τὰ καλύτερά του ἔργα, γνωστὰ καὶ ἀγνωστα.